

De reikwijdte van mijn filosofie

Marc G. Cornelisse

De grondslagen worden opnieuw geordend

Wie begrippen als universeel bewustzijn, transcendente ontvankelijkheid en een neurologisch diafragma tegenkomt, kan terecht sceptisch reageren. Deze begrippen doen verstrekkende uitspraken over bewustzijn en werkelijkheid en mogen daarom niet als vanzelfsprekend worden aangenomen. Zij moeten helder worden onderscheiden en vervolgens worden beoordeeld op de verschijnselen die zij begrijpelijk kunnen maken.

In *Filosofie ad ultimum* heb ik de grondslagen van mijn filosofie geordend in twee postulaten en twee hypothesen. De postulaten beschreven de ontologische structuur die ik binnen het model aannam. De hypothesen beschreven hoe deze structuur binnen *de menselijke ervaring* werkzaam zou kunnen worden. Het eerste postulaat stelt dat alles wat bestaat en verschijnt zijn uiteindelijke grond vindt in het *universele bewustzijn*. Dit universele bewustzijn vormt de onpersoonlijke grond waaruit zowel de waarneembare werkelijkheid als bewustzijn en betekenis actualiseren. Daarin liggen ook de potenties besloten die via de *transcendente ontvankelijkheid* binnen concrete ervaringen als betekenis, waarde, richting, inzicht en samenhang tot actualiteit kunnen komen. Het tweede postulaat stelt dat het *persoonlijke bewustzijn* een tijdelijke en gemoduleerde uitdrukking van het universele bewustzijn vormt. Het persoonlijke bewustzijn bestaat niet als een afgescheiden deel daarvan, maar als een concrete en gelokaliseerde verschijningsvorm waarin het universele bewustzijn bij ieder mens op een specifieke wijze tot uitdrukking komt.

Daarnaast stelde de eerste hypothese dat *het NU* als toegangspoort tussen het universele en het persoonlijke bewustzijn functioneert. De tweede hypothese stelde dat een deel van het brein als *diafragma* werkt en slechts datgene doorlaat wat binnen een persoonlijke ervaring kan verschijnen en gedragen kan worden. Deze ordening vormde het uitgangspunt van mijn filosofie, maar zij liet nog een belangrijke vraag open. Zij maakte nog onvoldoende duidelijk hoe de concrete ervaring zelf ontstaat en hoe het zintuiglijke en het betekenisvolle daarin vanaf het begin met elkaar verbonden raken.

Dit essay introduceert daarom geen volledig nieuw stelsel. Het voegt één nieuwe hypothese toe en verdiept enkele bestaande grondslagen. De nieuwe hypothese stelt dat de menselijke ervaring ontstaat uit de *interferentie van zintuiglijke en transcendente ontvankelijkheid*. Via de zintuiglijke ontvankelijkheid komen de lichamelijke en waarneembare aspecten van de geactualiseerde werkelijkheid binnen de ervaring beschikbaar. Via de transcendentale ontvankelijkheid kunnen potenties uit het universele bewustzijn als betekenis, waarde, richting en samenhang tot actualiteit komen. Beide ontvankelijkheden interfereren, waardoor de zintuiglijke werkelijkheid betekenis krijgt en de transcendentale actualisaties een concrete en persoonlijke vorm aannemen. Die vorm wordt mede bepaald door het lichaam, de actuele situatie, de levensgeschiedenis, herinneringen, taal en cultuur. Uit deze interferentie ontstaat één concrete en gelokaliseerde ervaring, die samenvalt met het persoonlijke bewustzijn. Zij kunnen verschijnen als een inzicht, een intuïtie, een gevoelde waarde, een gewetensimpuls, een initiatief tot spreken of handelen, of als een ervaring van

verbondenheid en gedragenheid. Ook een gedachte kan zo'n vorm dragen wanneer daarin betekenis, richting of samenhang verschijnt. De terugkerende ervaring van deze dimensies kan bovendien mede de menselijke hang naar spiritualiteit verklaren. Eerst onderzoek ik welke kenmerken van de menselijke ervaring aanleiding geven tot het onderscheid tussen zintuiglijke en transcendente ontvankelijkheid. Pas daarna verbind ik deze fenomenologische hypothese met de ontologische postulaten van het model.

De toevoeging van deze hypothese verdiept tegelijk de bestaande grondslagen. Het eerste postulaat krijgt een nauwkeuriger formulering doordat het universele bewustzijn wordt opgevat als de onpersoonlijke grond waarin zowel de potenties van de lichamelijke en waarneembare werkelijkheid als de potenties van betekenis, waarde, richting en samenhang besloten liggen. Het tweede postulaat wordt aangescherpt doordat het persoonlijke bewustzijn niet langer als een afzonderlijke entiteit wordt beschouwd. Het valt samen met de concrete en gelokaliseerde ervaring die uit de interferentie van beide ontvankelijkheden ontstaat.

Ook de diafragmahypothese krijgt een preciezere functie. Het diafragma wordt niet langer opgevat als een filter tussen het universele en het persoonlijke bewustzijn. Het moduleert de openheid van de transcendente ontvankelijkheid in samenhang met de zintuiglijke bedding, de lichamelijke toestand en de bestaande persoonlijke ordening. Daardoor bepaalt het mede welke transcendente potenties binnen de concrete ervaring kunnen actualiseren en hoeveel daarvan de ervaring kan dragen. De hypothese van de *NU corridor* blijft behouden. Zij stelt dat het persoonlijke bewustzijn via een structuur van tegenwoordigheid verbonden is met het eeuwige NU van het universele bewustzijn.

Het *emergente ik* vormt binnen deze ordening geen afzonderlijke grondslag. Het ontstaat binnen de concrete ervaring als het persoonlijke ordeningspunt waarin de inhoud van de ervaring wordt verbonden met het eigen lichaam, de levensgeschiedenis en de actuele situatie. De ervaring van *vrije wil* ontstaat doordat het ik de mogelijkheden die zich binnen de ervaring aandienen ordent en zich de gerealiseerde handeling toe-eigent. *Causale lussen* beschrijven de terugkoppeling waarin de voorwaarden van de ervaring en de gevolgen van het handelen elkaar voortdurend beïnvloeden, zonder dat daarin een autonoom beginpunt kan worden aangewezen. *Responsiviteit* en *resonantie* beschrijven hoe zintuiglijke en transcendente ontvankelijkheid elkaar binnen de ervaring kunnen begrenzen, corrigeren en versterken. *Gestolde patronen* beschrijven hoe deze wisselwerking zich kan vastzetten en haar openheid voor nieuwe ervaring kan verliezen. Deze begrippen vormen geen afzonderlijke postulaten of hypothesen, maar volgen als verdere uitwerkingen uit de vernieuwde samenhang van het model. De vernieuwde ordening kan nu in twee postulaten en drie hypothesen worden samengevat.

De postulaten luiden als volgt

1. Het eerste postulaat betreft het universele bewustzijn
Alles wat bestaat en verschijnt, vindt zijn uiteindelijke grond in het universele bewustzijn. In deze onpersoonlijke grond liggen zowel de potenties van de lichamelijke

en waarneembare werkelijkheid als de potenties van betekenis, waarde, richting en samenhang besloten.

2. Het tweede postulaat betreft het persoonlijke bewustzijn

Het persoonlijke bewustzijn valt samen met de concrete en gelokaliseerde ervaring van een bepaalde mens. Deze ervaring ontstaat vanuit een bepaald lichaam en binnen een bepaalde situatie als een tijdelijke en unieke actualisering van potenties uit het universele bewustzijn.

De hypothesen luiden als volgt

1. De eerste hypothese betreft de dubbele ontvankelijkheid

Via de zintuiglijke ontvankelijkheid komen de lichamelijke en waarneembare aspecten van de werkelijkheid binnen de ervaring tot actualiteit. Via de transcendente ontvankelijkheid kunnen betekenis, waarde, richting en samenhang binnen diezelfde ervaring tot actualiteit komen. Binnen de interferentie van beide ontvankelijkheden krijgen deze transcendente dimensies een concrete en persoonlijke vorm. Zij kunnen bijvoorbeeld verschijnen als een gedachte, inzicht, intuïtie, gevoelsmatige waardering, gewetensimpuls, initiatief tot spreken of handelen, of ervaring van verbondenheid en gedragenheid. Uit deze interferentie ontstaat de concrete en gelokaliseerde ervaring.

2. De tweede hypothese betreft het diafragma

Een neurologisch verankerde regulerende functie moduleert de openheid van de transcendente ontvankelijkheid in samenhang met de zintuiglijke bedding en de bestaande persoonlijke ordening. Deze functie bepaalt mede welke transcendente potenties binnen de concrete ervaring kunnen actualiseren en in welke mate hun actualisering door de ervaring kan worden gedragen.

3. De derde hypothese betreft de NU corridor

De hypothese stelt dat de NU corridor het persoonlijke bewustzijn verbindt met het eeuwige NU van het universele bewustzijn. De NU corridor vormt geen meetbaar moment, maar een structuur van tegenwoordigheid waarin potenties binnen de persoonlijke ervaring kunnen actualiseren. De verhouding tussen ruimtelijke lokalisatie en ervaringsduur beïnvloedt hoe deze verbinding binnen de ervaring verschijnt.

Transcendente ontvankelijkheid

De menselijke drang om in iets te geloven blijkt opmerkelijk hardnekkig. Religieuze vormen kunnen verdwijnen, traditionele leerstellingen kunnen hun overtuigingskracht verliezen en kerken kunnen leeglopen, maar het verlangen naar transcendentie blijft bestaan. Het keert terug in spiritualiteit, mystieke ervaringen, het zoeken naar verbondenheid en het besef dat het bestaan deel uitmaakt van een groter geheel. Ook het veelgehoorde gevoel dat er meer is tussen hemel en aarde geeft uitdrukking aan deze gerichtheid. De woorden en voorstellingen veranderen, maar de onderliggende gedrevenheid blijft dezelfde.

Voorlopig gaat het daarbij niet om de vraag waarin mensen precies geloven. Het gaat dus niet om God, een voortbestaan na de dood, reïncarnatie, kosmische energie of een universeel bewustzijn. Zulke voorstellingen geven al een concrete vorm aan een oorspronkelijke notie dat de waarneembare werkelijkheid niet de gehele werkelijkheid omvat. Uit deze notie

ontstaat een drang die pas later binnen een cultuur, religie of persoonlijk wereldbeeld een bepaalde inhoud krijgt. Waar komt die drang vandaan?

Een gebruikelijke verklaring zoekt haar oorsprong in angst voor de dood, behoefte aan troost, sociale verbondenheid of het verlangen naar controle. Zulke factoren kunnen beïnvloeden waarom mensen gaan geloven en waarom bepaalde geloofsvormen aantrekkelijk worden. Toch verklaren zij nog niet waarom de menselijke ervaring zich überhaupt opent voor betekenis, richting, verbondenheid en een dragende samenhang die niet rechtstreeks met de zintuigen kan worden verklaard. Misschien ligt de oorsprong van deze geloofsdrang wel in de structuur van onze ervaring. Mijn hypothese luidt dan ook dat de menselijke drang om te geloven kan voortkomen uit de werkzaamheid van de transcendente ontvankelijkheid binnen de ervaring.

De ervaring ontstaat uit de interferentie van zintuiglijke en transcendente ontvankelijkheid. Via de zintuiglijke ontvankelijkheid komen de lichamelijke en waarneembare aspecten van de werkelijkheid binnen de ervaring tot actualiteit. Via de transcendente ontvankelijkheid kunnen betekenis, waarde, richting en samenhang binnen diezelfde ervaring tot actualiteit komen. Binnen de interferentie van beide ontvankelijkheden krijgt wat via de transcendente ontvankelijkheid actualiseert een concrete en persoonlijke vorm. Het kan verschijnen als een gedachte, inzicht, intuïtie, gevoelsmatige waardering, gewetensimpuls, initiatief tot spreken of handelen, of als een ervaring van verbondenheid en gedragenheid. Met transcendent bedoel ik hier niet noodzakelijk iets bovennatuurlijks. Het begrip verwijst naar dimensies van de ervaring die niet uit de actuele zintuiglijke gegevens alleen kunnen worden afgeleid, maar die wel werkelijk binnen de concrete ervaring verschijnen.

Zintuiglijke en transcendente ontvankelijkheid functioneren niet als twee afzonderlijke kanalen, maar vormen samen één ervaring. De mens kan meestal herkennen welke zintuiglijke gegevens aan zijn ervaring bijdragen, maar hij kan de transcendente bijdrage aan betekenis, waarde, richting en samenhang niet afzonderlijk aanwijzen. Hij ervaart deze bijdrage alleen in de concrete en persoonlijke vorm die zij binnen de interferentie met de zintuiglijke ontvankelijkheid krijgt.

Het is daarom plausibel dat de geloofsdrang voortkomt uit de ervaring dat betekenis, waarde, richting en samenhang zich aandienen zonder dat hun oorsprong volledig uit de actuele zintuiglijke gegevens kan worden verklaard. Omdat de mens de uitwerking van de transcendente ontvankelijkheid wel ervaart, maar haar bijdrage niet afzonderlijk kan aanwijzen, kan de notie ontstaan dat de waarneembare werkelijkheid niet de gehele werkelijkheid omvat. Daarmee ontstaat ruimte voor geloof. Vanuit deze gedachte kan de hypothese van de dubbele ontvankelijkheid nader worden onderzocht.

De hypothese van de dubbele ontvankelijkheid stelt dat de menselijke ervaring niet uitsluitend uit actuele zintuiglijke waarnemingen ontstaat. Naast de zintuiglijke ontvankelijkheid veronderstelt zij een transcendente ontvankelijkheid waardoor betekenis, waarde, richting en samenhang binnen de ervaring kunnen actualiseren. Deze dimensies

overstijgen de afzonderlijke waarnemingen, zonder dat daarmee al iets over hun uiteindelijke oorsprong wordt gezegd.

De hypothese blijft op dit punt fenomenologisch. Zij vertrekt van het gegeven dat mensen deze dimensies binnen hun ervaring aantreffen, terwijl zij niet volledig uit de actuele zintuiglijke gegevens kunnen worden afgeleid. Dat gegeven geeft aanleiding tot het vermoeden dat naast de zintuiglijke ontvankelijkheid nog een andere vorm van ontvankelijkheid werkzaam is.

Een directere aanleiding voor de hypothese ligt in het betekenisvolle karakter van de ervaring. Betekenis, waarde, richting en samenhang vallen niet samen met afzonderlijke zintuiglijke gegevens. Een gezicht wordt waargenomen via vormen, kleuren en bewegingen, maar verschijnt tegelijk als vriendelijk, vertrouwd of bedreigend. Ook eerlijkheid, schoonheid en het besef dat iets klopt, worden niet als afzonderlijke fysieke gegevens ontvangen. Toch maken zij werkelijk deel uit van de concrete ervaring.

Een tweede fenomenologische aanwijzing ligt in het feit dat bepaalde inhouden zich binnen de ervaring aandienen zonder dat het ik zich als hun bewuste oorsprong kan aanwijzen. Bepaalde gedachten, inzichten, intuïties, gewetensimpulsen en handelingsmogelijkheden kunnen verschijnen voordat het ik ze bewust heeft gevormd of gekozen. Het ik treft deze inhouden aan, ordent ze en maakt ze vervolgens tot onderdeel van zijn persoonlijke ervaring.

Ook de menselijke geloofsdrang, spirituele ervaringen en onverwachte creatieve inzichten kunnen deze ontvankelijke structuur zichtbaar maken. In zulke ervaringen kunnen betekenis, waarde, richting en samenhang verschijnen zonder dat zij volledig uit de actuele zintuiglijke gegevens of uit een bewuste activiteit van het ik kunnen worden afgeleid. Deze verschijnselen bewijzen het bestaan van transcendente ontvankelijkheid niet. Zij vormen wel terugkerende ervaringsgegevens die de hypothese vanuit één samenhangende structuur probeert te begrijpen. Haar kracht berust daarom niet op één afzonderlijk verschijnsel, maar op het patroon dat binnen uiteenlopende ervaringen terugkeert.

Uit deze fenomenologische aanwijzingen volgt nog niet dat betekenis, waarde, richting en samenhang hun grond in een universeel bewustzijn vinden. De concrete vorm waarin zij verschijnen, kan ook worden beïnvloed door herinneringen, taal, cultuur, lichamelijke processen, levensgeschiedenis en onbewuste hersenactiviteit. Zulke factoren kunnen begrijpelijk maken waarom bij een bepaalde mens juist deze betekenis, waardering, richting of samenhang verschijnt en waarom zij een persoonlijke en culturele vorm krijgt.

Daarmee blijft echter de vraag open of deze factoren de mogelijkheid van betekenisvol verschijnen volledig voortbrengen, of vooral bepalen welke vorm dit verschijnen binnen een concrete ervaring krijgt. Herinneringen, taal en cultuur kunnen alleen betekenis dragen binnen een bewustzijn waarin iets als betekenisvol, waardevol, richtinggevend of samenhangend kan verschijnen. Ook een verklaring vanuit onbewuste hersenprocessen kan

aangeven onder welke lichamelijke voorwaarden een gedachte, intuïtie of inzicht optreedt, maar zij toont daarmee nog niet aan dat deze processen ook de uiteindelijke grond vormen van de betekenis die daarin verschijnt.

Aanscherping van het eerste postulaat

Het eerste postulaat stelt dat betekenis, waarde, richting en samenhang als potenties hun grond vinden in het universele bewustzijn. De hypothese van de dubbele ontvankelijkheid stelt vervolgens dat deze potenties via de transcendente ontvankelijkheid binnen een concrete persoonlijke ervaring tot actualiteit kunnen komen. Deze hypothese wordt fenomenologisch gemotiveerd door het gegeven dat binnen de ervaring betekenis, waarde, richting en samenhang verschijnen die niet volledig uit de actuele zintuiglijke ontvangst kunnen worden verklaard. Het postulaat benoemt de ontologische grond van deze mogelijkheid, terwijl de hypothese beschrijft hoe zij binnen de menselijke ervaring werkzaam kan worden.

Volgens het postulaat ontstaan betekenis, inzicht, waarde, richting en samenhang niet pas wanneer een persoonlijk bewustzijn ze voortbrengt. Zij liggen als potenties besloten in het universele bewustzijn en kunnen via de transcendente ontvankelijkheid binnen een concrete ervaring actualiseren.

Een aanvullende aanleiding voor het eerste postulaat ligt in het bestaan van het eerste persoonsperspectief. Neurologische en psychologische verklaringen kunnen beschrijven welke lichamelijke processen met een ervaring samengaan, maar deze beschrijvingen vallen niet samen met de ervaren binnenzijde waarin de werkelijkheid voor iemand verschijnt. Een hersenscan kan laten zien welke processen optreden wanneer iemand rood ziet, maar zij wordt daarmee niet zelf de ervaring van rood. Dit onderscheid bewijst niet dat de grond van de werkelijkheid bewust is, maar het roept wel de vraag op hoe een ervaren binnenzijde kan ontstaan uit een werkelijkheid die in haar grond iedere mogelijkheid tot ervaring zou ontberen.

Het ligt daarom binnen dit model voor de hand dat bewustzijn niet pas met het persoonlijke bewustzijn ontstaat, maar reeds tot de grond van de werkelijkheid behoort. Het universele bewustzijn vormt daarbij geen groot persoonlijk bewustzijn dat ergens buiten de mens denkt of ervaart. Het vormt de onpersoonlijke grond waaruit de lichamelijke en waarneembare werkelijkheid als actualiteit verschijnt en waarin tevens de potenties van betekenis, waarde, richting en samenhang besloten liggen.

Het universele bewustzijn vormt geen tweede werkelijkheid naast de waarneembare werkelijkheid. Binnen het universele bewustzijn kan onderscheid worden gemaakt tussen het veld van potenties en het geactualiseerde universele bewustzijn. De waarneembare werkelijkheid, het lichaam en het brein behoren tot dit geactualiseerde universele bewustzijn. Het veld vormt de grond waaruit de lichamelijke en waarneembare werkelijkheid actualiseert en waaruit binnen de ervaring betekenis, waarde, richting en samenhang kunnen verschijnen. Het persoonlijke bewustzijn vormt geen derde

werkelijkheid, maar valt samen met de concrete en gelokaliseerde ervaring waarin de geactualiseerde zintuiglijke werkelijkheid en de potenties die via de transcendente ontvankelijkheid actualiseren met elkaar interfereren.

Het brein blijft daarbij noodzakelijk voor het ontstaan van het persoonlijke bewustzijn. Hersenprocessen bepalen mede onder welke lichamelijke voorwaarden de concrete ervaring kan ontstaan, welke actualisaties toegankelijk worden en welke persoonlijke vorm zij krijgen. Uit deze afhankelijkheid volgt echter niet zonder meer dat het brein ook de uiteindelijke oorsprong van bewustzijn, betekenis, waarde, richting en samenhang vormt. Het model maakt daarom onderscheid tussen het veld waarin potenties besloten liggen en de neurologische voorwaarden waaronder zij als onderdeel van een concrete en gelokaliseerde ervaring kunnen actualiseren.

De potenties uit het veld van potenties verschijnen nooit in een zuivere of onpersoonlijke vorm. Zodra zij binnen een concrete ervaring actualiseren, krijgen zij mede vorm door de zintuiglijke werkelijkheid, het lichaam, de levensgeschiedenis, de taal, de cultuur en de actuele situatie van de betreffende mens. Deze factoren bepalen mede hoe betekenis, waarde, richting en samenhang binnen de ervaring een concrete en persoonlijke vorm krijgen, bijvoorbeeld als gedachte, inzicht, intuïtie of handelingsimpuls.

Binnen de concrete en gelokaliseerde ervaring ontstaat het persoonlijke ik als ordeningspunt. Het verbindt wat zich aandient met het eigen lichaam, de levensgeschiedenis en de actuele situatie en eigent deze inhouden zich toe, waardoor zij verschijnen als mijn gedachte, mijn inzicht of mijn gewetensimpuls. Het ik ordent de ervaring, maar vormt niet noodzakelijk de oorsprong van wat daarin verschijnt. De concrete en gelokaliseerde ervaring waarin dit gebeurt, valt samen met het persoonlijke bewustzijn.

Het eerste postulaat en de hypothese van de dubbele ontvankelijkheid sluiten neurologische, psychologische, evolutionaire en culturele verklaringen niet uit. Deze verklaringen richten zich vooral op de voorwaarden waaronder bepaalde ervaringen ontstaan en op de concrete vorm die zij bij een bepaalde mens krijgen. Neurologische verklaringen kunnen beschrijven welke lichamelijke processen met een ervaring samengaan, maar een beschrijving van deze processen valt niet samen met de ervaren binnenzijde waarin de werkelijkheid betekenisvol verschijnt. Herinneringen, levensgeschiedenis, taal en cultuur kunnen begrijpelijk maken waarom iemand juist een bepaalde betekenis, waardering of richting ervaart, maar zij veronderstellen zelf al een bewustzijn waarin iets betekenis kan dragen. Zij verklaren daarom niet zonder aanvullende aannamen waarom de menselijke ervaring überhaupt betekenisvol, waardierend, richtinggevend en samenhangend kan zijn.

Het eerste postulaat geeft aan deze openstaande vraag een ontologische duiding. Het stelt dat bewustzijn en de potenties van betekenis, waarde, richting en samenhang reeds tot de grond van de werkelijkheid behoren. De hypothese van de dubbele ontvankelijkheid beschrijft vervolgens hoe deze potenties via de transcendente ontvankelijkheid binnen een concrete ervaring kunnen actualiseren en hoe zij door hun interferentie met de zintuiglijke

ontvankelijkheid een persoonlijke vorm krijgen. Het model vervangt bestaande verklaringen daarom niet, maar voegt een verklaringsniveau toe. Neurologische, psychologische en culturele processen kunnen mede verklaren wanneer een ervaring ontstaat en welke vorm zij krijgt, terwijl het postulaat en de hypothese proberen te begrijpen hoe een betekenisvolle dimensie van ervaring überhaupt mogelijk is.

De overtuigingskracht van de hypothese berust daarbij niet alleen op de menselijke geloofsdrang. De transcendente ontvankelijkheid kan ook het verschijnen van onverwachte inzichten, intuïties, gewetensimpulsen, ethische en spirituele ervaringen, dromen en meditatieve ervaringen begrijpelijk maken. In samenhang met de diafragmahypothese kan zij bovendien een gemeenschappelijk perspectief bieden op veranderingen in betekenisbeleving, samenhang en werkelijkheidservaring die zich bij depressie, manie en andere psychische toestanden kunnen voordoen.

Door deze ordening kunnen uiteenlopende verschijnselen vanuit dezelfde grondstructuur worden begrepen. Neurologische processen, levensgeschiedenis, cultuur en concrete omstandigheden beïnvloeden wanneer actualisaties verschijnen en welke persoonlijke vorm zij krijgen, maar zij verklaren volgens het model niet de ontologische grond van betekenis, waarde, richting en samenhang. Juist doordat dezelfde samenhangende begrippen bij verschillende bewustzijnsverschijnselen werkzaam blijven, kan het model abductieve kracht en theoretische eenvoud verkrijgen. Die kracht neemt toe wanneer de verdere uitwerking samenhangende, onderscheidende en toetsbare verwachtingen oplevert.

De ervaringsonzekerheidsrelatie werkt deze bewustzijnsdynamiek later verder uit vanuit de verhouding tussen ruimtelijke lokalisatie en ervaringsduur. Eerst moet echter worden verklaard waarom bij verschillende mensen en op verschillende momenten andere transcendente potenties toegankelijk worden. De diafragmahypothese probeert deze verschillen vanuit een neurologisch verankerde regulatie begrijpelijk te maken.

De diafragmahypothese beschrijft de regulatie

Welke transcendente potenties binnen de ervaring kunnen actualiseren en in welke mate dat gebeurt, verschilt van mens tot mens en van moment tot moment. De diafragmahypothese veronderstelt dat een neurologisch verankerde regulerende functie deze verschillen mede bepaalt door de openheid van de transcendente ontvankelijkheid te moduleren. Deze functie noem ik het diafragma.

Volgens het eerste postulaat vinden de potenties van betekenis, waarde, richting en samenhang hun grond in het universele bewustzijn. De hypothese van de dubbele ontvankelijkheid beschrijft hoe deze potenties via de transcendente ontvankelijkheid binnen de ervaring kunnen actualiseren. Het diafragma vormt niet hun oorsprong, maar beïnvloedt onder welke lichamelijke en neurologische voorwaarden zij toegankelijk worden.

Wanneer het diafragma vernauwt, kunnen minder transcendente potenties actualiseren. Daardoor kunnen minder nieuwe betekenissen, verbanden, inzichten en

handelingsmogelijkheden binnen de ervaring verschijnen. Wanneer het diafragma zich verruimt, kunnen meer transcendente potenties actualiseren. De transcendente openheid vormt geen afzonderlijke ontvankelijkheid, maar duidt de mate aan waarin de transcendente ontvankelijkheid bij een bepaalde mens en op een bepaald moment werkzaam kan zijn.

De diafragmahypothese veronderstelt dat deze regulerende functie berust op de samenwerking tussen neurologische processen die betrokken zijn bij aandacht, activatieniveau, zintuiglijke selectie, emotionele betekenisverlening en lichamelijke regulatie. Nader empirisch onderzoek moet uitwijzen welke hersenstructuren daarbij betrokken zijn en of zij samen een herkenbare functionele zone vormen.

De lichamelijke toestand en de concrete omstandigheden beïnvloeden deze neurologische processen. Ervaren veiligheid of dreiging, vermoeidheid, meditatie, zintuiglijke belasting, sociale omstandigheden en eerdere ervaringen kunnen de aandacht, het activatieniveau, de zintuiglijke selectie en de lichamelijke regulatie veranderen. De diafragmahypothese stelt dat zulke veranderingen mede bepalen in welke mate de transcendente ontvankelijkheid op een bepaald moment werkzaam kan zijn.

Het persoonlijke bewustzijn kan niet vooraf bepalen welke potentie actualiseert, omdat het samenvalt met de concrete ervaring waarin de actualisaties van beide ontvankelijkheden interfereren. De mens kan wel omstandigheden beïnvloeden die op de neurologische werking van het diafragma inwerken. Daardoor kan hij zijn ontvankelijkheid mede veranderen, maar hij kan niet afdwingen welke concrete inhoud zich vervolgens aandient.

Hoe het diafragma bijdraagt aan menselijke uniciteit

Het diafragma functioneert niet bij ieder mens op dezelfde wijze. Verschillen in lichamelijke constitutie, gevoeligheid, persoonlijke ordening en actuele omstandigheden beïnvloeden de neurologische regulatie waarop de diafragmahypothese betrekking heeft. Daardoor verschilt van mens tot mens welke transcendente potenties binnen de ervaring toegankelijk worden.

Dezelfde situatie krijgt hierdoor niet bij iedereen dezelfde ervaringsvorm. Een gebeurtenis kan bij de ene mens een inzicht openen, terwijl zij bij een ander nauwelijks iets oproept. Een stilte kan als rust of als dreiging verschijnen. Een kunstwerk kan iemand diep raken, terwijl een ander vooral vormen, klanken of kleuren waarneemt.

Welke concrete en persoonlijke vorm een toegankelijke potentie krijgt, hangt vervolgens af van haar interferentie met de zintuiglijke bedding en de persoonlijke ordening. Zij verschijnt daarom nooit als een algemene of onpersoonlijke inhoud, maar als een ervaring die verbonden is met een bepaald lichaam, een bepaalde levensgeschiedenis en een concrete situatie.

De menselijke uniciteit berust binnen dit model niet op een autonoom ik dat zichzelf uit vrije wil heeft gevormd. Zij krijgt voortdurend vorm in de wisselwerking tussen diafragmawerking, zintuiglijke bedding, persoonlijke ordening en de actuele situatie. Binnen

de daaruit ontstane ervaring vormt het ik het persoonlijke ordeningspunt, maar niet haar autonome oorsprong.

De invloed van het diafragma op de NU duur

Volgens de diafragmahypothese beïnvloedt de werking van het diafragma mede hoe de NU duur wordt beleefd. Wanneer het diafragma vernauwt, blijven minder transcendente potenties toegankelijk en raakt de ervaring sterker gebonden aan het lichaam, de actuele plaats en de onmiddellijk waarneembare situatie. Betekenis, richting, samenhang en toekomstmogelijkheden kunnen dan aan kracht verliezen. De NU duur kan daardoor zwaar, traag en gesloten worden beleefd.

Wanneer het diafragma zich verruimt, kunnen meer transcendente potenties binnen de ervaring actualiseren. De ervaring kan daardoor ruimer en betekenisvoller worden en de NU duur kan als een dragende samenhang worden beleefd. Deze verruiming blijft echter alleen draaglijk en betrouwbaar wanneer de zintuiglijke bedding en de persoonlijke ordening de actualisaties voldoende blijven begrenzen en dragen. Wanneer deze draagkracht wordt overschreden, kunnen overspoeling, desoriëntatie en verlies van tijdruimtelijke situering ontstaan.

De kwaliteit van de NU duur hangt daarom niet af van maximale transcendente openheid, maar van de responsieve afstemming tussen beide ontvankelijkheden.

De toetsbaarheid van de diafragmahypothese

De verklarende kracht van de diafragmahypothese vormt op zichzelf nog geen bewijs voor het bestaan van de veronderstelde regulerende functie. De hypothese krijgt pas meer overtuigingskracht wanneer zij vooraf geformuleerde verwachtingen oplevert die empirisch kunnen worden onderzocht.

De bipolaire stoornis vormt hiervoor een belangrijk onderzoeksgebied. Binnen het model worden depressieve en hypomane of manische fasen opgevat als tegengestelde uitkomsten van een instabiele regulatie. Een sterke vernauwing van het diafragma zou moeten samengaan met een afname van betekenisbeleving, samenhang, toekomstgerichtheid en ervaren handelingsmogelijkheden. De NU duur zou daarbij zwaar, traag en gesloten worden beleefd. Een te sterke of instabiele verruiming zou juist moeten samengaan met een grotere associatieve rijkdom, een intensievere betekenisverlening en een verruimde NU duur. Wanneer de zintuiglijke bedding en de persoonlijke ordening deze toestroom onvoldoende kunnen dragen, zouden bovendien overprikkeling, desoriëntatie en verlies van werkelijkheidstoetsing kunnen optreden.

De afwisseling tussen depressieve sluiting en hypomane of manische overopening kan zo worden begrepen als een oscillatie van dezelfde regulerende functie. Ook de werking van medicatie kan binnen deze veronderstelling worden geplaatst. Medicatie grijpt lichamelijk en neurologisch aan, maar haar uitwerking verschijnt als een verandering van de persoonlijke ervaring als geheel. Zij kan de voorwaarden veranderen waaronder zintuiglijke

en transcendente actualisaties interfereren en daardoor invloed hebben op betekenisbeleving, samenhang, NU duur, werkelijkheidservaring en ervaren handelingsmogelijkheden. Wanneer medicatie zowel depressieve vernauwing als hypomane of manische overopening kan dempen, past dat bij de gedachte dat zij op één onderliggende regulatiedynamiek inwerkt. Deze samenhang bewijst het bestaan van het diafragma niet, maar biedt wel een concreet aanknopingspunt voor onderzoek.

Om een cirkelredenering te voorkomen, mag de toestand van het diafragma niet uitsluitend worden afgeleid uit de ervaringen die ermee worden verklaard. Onderzoek moet nagaan of de voorspelde veranderingen in betekenisbeleving, samenhang, associatieve rijkdom en NU duur tijdens depressieve, stabiele en hypomane of manische fasen optreden. Daarnaast kan worden onderzocht of deze ervaringsveranderingen telkens verbonden zijn met herkenbare veranderingen in slaap, activatieniveau, aandacht, zintuiglijke verwerking, lichamelijke regulatie en neurologische activiteit. Wanneer beide volgens hetzelfde patroon veranderen, ondersteunt dat de hypothese dat zij uit één onderliggende regulatiedynamiek voortkomen. Ook kan worden onderzocht of medicatie veranderingen in deze neurologische kenmerken teweegbrengt die samengaan met de door het model voorspelde veranderingen in de persoonlijke ervaring.

De hypothese krijgt verdere steun wanneer een evenwichtige regulatie samengaat met een ervaring waarin betekenis en concrete werkelijkheid elkaar blijven begrenzen, corrigeren en versterken. Wanneer de voorspelde samenhangen systematisch uitblijven, andere modellen dezelfde verschijnselen eenvoudiger en nauwkeuriger verklaren of de veronderstelde oscillatie niet aantoonbaar blijkt, moet de diafragmahypothese worden aangepast of verworpen. Het diafragma blijft daarmee een hypothetische regulerende functie met toetsbare gevolgen en vormt nog geen bewezen neurologische werkelijkheid.

Beide ontvankelijkheden resoneren binnen de ervaring

Zintuiglijke en transcendente ontvankelijkheid interfereren binnen iedere concrete ervaring. De mate waarin beide ontvankelijkheden op elkaar afgestemd blijven en elkaar wederzijds kunnen begrenzen, corrigeren en versterken, noem ik responsiviteit.

Bij een sterke resonantie blijft de verschenen betekenis verbonden met de concrete werkelijkheid. Een grote transcendente openheid vormt daarbij niet vanzelf het optimum. Wanneer de zintuiglijke bedding en de persoonlijke ordening de actualisaties onvoldoende kunnen dragen, kan openheid in overspoeling omslaan. Wanneer de resonantie juist verzwakt, kan de zintuiglijke werkelijkheid aanwezig blijven terwijl betekenis en samenhang nauwelijks doordringen, of kunnen veel betekenissen verschijnen zonder voldoende verbinding met de concrete werkelijkheid.

De kwaliteit van de ervaring hangt daarom vooral af van de verhouding tussen beide ontvankelijkheden. Deze verhouding en de mate van responsiviteit kunnen conceptueel worden weergegeven met de algebraïsche structuur van golfinterferentie.

De interferentie wiskundig weergegeven

Wanneer twee golven interfereren, worden hun amplitudes bij elkaar opgeteld. De waarneembare intensiteit is vervolgens evenredig met het kwadraat van de resulterende amplitude. Voor twee golven met amplitudes A en B geldt bij maximale constructieve interferentie

$$I \propto (A + B)^2$$

Wanneer de amplitudes als reële en gelijkgerichte grootheden worden weergegeven, ontstaat

$$I \propto A^2 + B^2 + 2AB$$

De eerste twee termen geven de afzonderlijke bijdragen van beide golven weer. De derde term geeft hun interferentie weer. Deze interferentieterm maakt zichtbaar dat de gezamenlijke intensiteit niet eenvoudig gelijk is aan de optelsom van twee afzonderlijke intensiteiten.

Ik gebruik dezelfde algebraïsche structuur om de samenkomst van zintuiglijke en transcendentale ontvankelijkheid conceptueel weer te geven. Beide ontvankelijkheden vormen geen letterlijk meetbare golven en de formule vormt geen natuurkundige wet over bewustzijn. De overeenkomst ligt uitsluitend in de structuur. De concrete ervaring ontstaat niet doordat twee zelfstandige bijdragen eenvoudig bij elkaar worden opgeteld, maar door hun onderlinge interferentie.

Bij volledige resonantie kan deze verhouding als volgt worden weergegeven.

$$\begin{aligned} E &= (TO + ZO)^2 \\ E &= TO^2 + ZO^2 + 2TO \cdot ZO \end{aligned}$$

Hierbij staat E voor de concrete ervaring. TO^2 vertegenwoordigt de analytisch onderscheiden bijdrage van de transcendentale ontvankelijkheid. ZO^2 vertegenwoordigt de bijdrage van de zintuiglijke ontvankelijkheid. De term $2TO \cdot ZO$ vertegenwoordigt de interferentie waarin het zintuiglijke betekenis krijgt en het transcendentale een concrete bedding vindt.

Omdat beide ontvankelijkheden niet altijd volledig op elkaar aansluiten, voeg ik de factor responsiviteit R toe.

$$\begin{aligned} E &= TO^2 + ZO^2 + 2R \cdot TO \cdot ZO \\ 0 &\leq R \leq 1 \end{aligned}$$

De factor R geeft aan in welke mate beide ontvankelijkheden daadwerkelijk met elkaar resoneren. Wanneer R gelijk is aan één, ontstaat de volledige kwadratische vorm. Wanneer R tot nul nadert, verdwijnt de interferentieterm vrijwel geheel en blijven vooral de analytisch onderscheiden bijdragen van beide ontvankelijkheden over. Strikt natuurkundig verschijnt bij twee golven met een faseverschil de factor $\cos \phi$ in de interferentieterm. Binnen dit model

vervult R een vergelijkbare structurele functie. R staat echter niet voor een fysieke fasehoek, maar voor de mate van responsieve afstemming tussen beide ontvankelijkheden.

Het interferentiemodel maakt verschillende verschijnselen begrijpelijk

De formule maakt niet alleen de samenstelling van de ervaring zichtbaar, maar laat ook zien wat er gebeurt wanneer één bijdrage afneemt of wanneer de resonantie tussen beide ontvankelijkheden verzwakt.

$$E = TO^2 + ZO^2 + 2R \cdot TO \cdot ZO$$

De formule zegt niets over de waarheid of kwaliteit van die ervaring. Een zeer intense ervaring kan namelijk sterk door TO^2 worden gedragen, terwijl de verbinding met de concrete werkelijkheid zwak blijft. De formule ordent daarom de verhouding tussen de bijdragen en niet hun betrouwbaarheid.

Wanneer TO afneemt, verliest de ervaring betekenis en samenhang

Wanneer de transcendente ontvankelijkheid tot nul nadert, geldt

$$E \rightarrow ZO^2$$

Ook de resonantieterm nadert dan tot nul.

$$2R \cdot TO \cdot ZO \rightarrow 0$$

De zintuiglijke werkelijkheid kan nog aanwezig blijven, terwijl betekenis, herkenning, samenhang en richting steeds minder kunnen actualiseren. De mens kan nog zien, horen en voelen, maar kan wat hij waarneemt steeds moeilijker met herinneringen, personen en situaties verbinden.

Binnen het model kan vooral vergevorderde dementie als een benadering van dit grensgeval worden begrepen. Actuele zintuiglijke gegevens blijven binnenkomen, maar zij worden steeds minder opgenomen in een samenhangende en persoonlijk herkenbare ervaring. Dementie valt niet volledig met TO gelijk aan nul samen, omdat emotionele betekenis en herkenning gedeeltelijk behouden kunnen blijven. Het grensgeval maakt wel zichtbaar wat er gebeurt wanneer de transcendente bijdrage sterk afneemt.

Wanneer ZO afneemt, treedt de concrete werkelijkheid terug

Wanneer de actuele zintuiglijke ontvankelijkheid tot nul nadert, geldt

$$E \rightarrow TO^2$$

Ook hier nadert de resonantieterm tot nul.

$$2R \cdot TO \cdot ZO \rightarrow 0$$

Gedachten, beelden, herinneringen, associaties en intuïties kunnen dan blijven verschijnen, terwijl de actuele buitenwereld steeds minder begrenzing biedt. Deze toestand kan worden benaderd tijdens het inslapen, tijdens dromen en binnen bepaalde vormen van meditatie. ZO verdwijnt daarbij niet volledig, omdat lichamelijke gewaarwordingen en omgevingsprikkels aanwezig kunnen blijven. De bijdrage van de actuele zintuiglijke buitenwereld treedt wel sterk terug.

Deze verhouding kan ook verklaren waarom inzichten zich soms gemakkelijker aandienen onder de douche, tijdens een wandeling, vlak voor het inslapen of tijdens meditatie. Wanneer ZO tijdelijk minder op de voorgrond staat, kan TO relatief sterker werkzaam worden. Het inzicht krijgt echter pas een bruikbare vorm wanneer het zich daarna opnieuw met de concrete werkelijkheid kan verbinden.

Bij depressie blijft de wereld aanwezig, maar verliest zij betekenis

Bij depressieve vernauwing neemt volgens de diafragmahypothese vooral de werkzame TO af. Ook R kan afnemen, doordat zintuiglijke gebeurtenissen steeds minder met betekenis, betrokkenheid en toekomstmogelijkheden resoneren.

De wereld blijft zichtbaar en feitelijk aanwezig. Toch kan zij vlak, zwaar en gesloten verschijnen. De zintuiglijke bijdrage blijft dan relatief sterk, terwijl TO^2 en de resonantieterm afnemen. De ervaring nadert daardoor de volgende verhouding.

$$E \approx ZO^2$$

De mens bevindt zich nog in dezelfde werkelijkheid, maar die werkelijkheid opent nauwelijks nog betekenis, richting of handelingsmogelijkheden.

Bij manie kan TO de zintuiglijke bedding overvleugelen

Bij hypomanie of manie kan TO sterk toenemen. Meer associaties, betekenissen, verbanden, inzichten en mogelijkheden kunnen dan binnen korte tijd actualiseren. Wanneer ZO en de persoonlijke ordening deze toestroom voldoende dragen, kan dit leiden tot creativiteit, energie en een verruimde ervaring.

Wanneer TO echter veel sterker wordt dan de zintuiglijke bedding kan dragen, raakt de interferentie uit evenwicht. De term TO^2 kan de ervaring dan sterk gaan domineren, terwijl de resonantieterm onvoldoende concrete verankering biedt. Betekenissen en verbanden kunnen daardoor zeer intens verschijnen zonder zich nog voldoende door waarneming en werkelijkheidstoetsing te laten corrigeren.

Een grote TO veroorzaakt dus niet automatisch een grote responsiviteit. De ervaring kan intens worden, terwijl haar betrouwbaarheid juist afneemt.

Bij flow versterken waarneming en betekenis elkaar

Bij flow blijven ZO en TO beide sterk werkzaam en nadert R tot één. Waarneming, handeling, betekenis en richting sluiten dan nauw op elkaar aan. De resonantieterm levert daardoor een grote bijdrage aan de ervaring.

$$2R \cdot TO \cdot ZO \text{ is groot}$$

De mens denkt dan niet voortdurend over zijn handelen na, maar ervaart wat hij doet onmiddellijk als passend en betekenisvol. De concrete werkelijkheid begrenst de ervaring, terwijl de transcendente ontvankelijkheid samenhang en richting laat verschijnen.

Bij gestolde patronen verzwakt vooral de responsiviteit

Wanneer een gestold patroon de ervaring bepaalt, hoeven ZO en TO niet volledig te verdwijnen. Iemand kan nog waarnemen, denken en betekenis geven. De nieuwe zintuiglijke werkelijkheid en de mogelijke nieuwe betekenis kunnen echter nauwelijks nog met elkaar resoneren. Wanneer R tot nul nadert, geldt

$$E \rightarrow TO^2 + ZO^2$$

De afzonderlijke bijdragen blijven dan bestaan, maar hun onderlinge verbinding verzwakt. Iemand ziet bijvoorbeeld dat een ander verdrietig is en kent misschien zelfs het begrip verdriet, terwijl de kwetsbaarheid van die ander nauwelijks werkelijk doordringt. Het patroon bepaalt dan vooraf welke betekenis de situatie mag krijgen. De levende interferentie maakt plaats voor een reeds vastgelegde ordening.

De beide grensgevallen tonen het belang van interferentie

Wanneer TO tot nul nadert, blijft een ervaring over die sterk zintuiglijk aanwezig kan zijn, maar steeds minder betekenis en samenhang bezit. Wanneer ZO tot nul nadert, kunnen betekenissen en beelden blijven verschijnen, maar verliezen zij hun actuele concrete begrenzing.

Een betekenisvolle ervaring die haar concrete bedding behoudt, ontstaat daarom niet bij een van beide extremen. Zij ontstaat waar de transcendente ontvankelijkheid en de zintuiglijke ontvankelijkheid beide werkzaam blijven en via responsiviteit voldoende met elkaar kunnen resoneren.

De ethische betekenis van de interferentie

Dezelfde formule kan ook de grondslag van de bewustzijnsethiek zichtbaar maken.

$$E = TO^2 + ZO^2 + 2R \cdot TO \cdot ZO$$

De zintuiglijke ontvankelijkheid brengt de concrete ander binnen de ervaring. De mens ziet diens gezicht, hoort diens stem en neemt diens houding en situatie waar. Via de transcendente ontvankelijkheid kunnen de betekenis van die situatie, de kwetsbaarheid en

waardigheid van de ander en het appel om daarop te antwoorden tot actualiteit komen. De responsiviteit bepaalt vervolgens in welke mate de concrete werkelijkheid en haar ethische betekenis met elkaar kunnen resoneren.

Wanneer de resonantieterm sterk werkzaam is, verschijnt de ander niet alleen als waarneembare aanwezigheid, maar als iemand die mij aangaat. De betekenis van de situatie kan al tot een passend antwoord bewegen voordat het ik bewust overweegt wat het moet doen. Voor het ontstaan van de ethische ervaring zijn daarom geen vooraf gegeven regels nodig. Binnen de interferentie kan de concrete werkelijkheid zelf als ethisch betekenisvol verschijnen en om een antwoord vragen.

Regels kunnen het handelen vervolgens ondersteunen, corrigeren en beschermen wanneer de responsiviteit tekortschiet. Zij vormen echter niet de oorsprong van het ethische antwoord. Een regel kan voorschrijven dat ik de ander moet respecteren, maar zij kan niet bewerkstelligen dat diens kwetsbaarheid werkelijk tot mij doordringt. De ethiek begint binnen dit model daarom niet bij gehoorzaamheid aan een norm, maar bij de resonantie waarin de werkelijkheid van de ander betekenis krijgt en om een antwoord vraagt.

Dat ethische antwoord ontstaat echter niet zonder persoonlijke ordening. Binnen de ervaring emergeert het ik als het punt waarin verschillende impulsen, betekenissen en handelingsmogelijkheden met één persoon, één lichaam en één concrete situatie worden verbonden. Het ik brengt deze mogelijkheden niet zelf voort en bepaalt evenmin als onafhankelijke oorzaak welk antwoord volgt. Het vormt de persoonlijke ordening waarin wat zich aandient samenkomt en als concreet handelen gestalte kan krijgen.

Binnen deze ordening hoeft een eerste impuls niet onmiddellijk tot handelen te leiden. Nieuwe betekenis kan doordringen, de concrete situatie kan anders verschijnen en de reactie van de ander kan de ervaring veranderen. Ethische ruimte ontstaat wanneer een gestold patroon de ervaring niet onmiddellijk vastlegt, zodat nieuwe betekenis kan doordringen en een passend antwoord vanzelf kan ontstaan. Het emergente ik vormt daarbij geen soevereine beslisser en evenmin een machteloze toeschouwer. Het vormt het persoonlijke ordeningspunt waarin dit antwoord gestalte krijgt.

Wanneer de transcendente ontvankelijkheid of de responsiviteit sterk afneemt, verzwakt ook de ethische resonantie. De concrete ander kan nog worden waargenomen, terwijl diens waardigheid en kwetsbaarheid nauwelijks doordringen en het appel van diens gelaat steeds minder wordt ontvangen. De formule maakt zo zichtbaar dat onethisch handelen niet alleen ontstaat doordat het ik zich een onjuist antwoord toe-eigent, maar ook doordat de ontvankelijkheid verzwakt en de ander steeds minder in zijn eigenheid kan verschijnen.

Hoe inzicht en dwaling kunnen worden onderscheiden

Dat een gedachte, betekenis of gewetensimpuls via de transcendente ontvankelijkheid tot actualiteit komt, maakt haar niet automatisch waar of goed. Ook wanneer zij zich

onverwacht en met grote overtuigingskracht aandient, biedt haar ervaren intensiteit nog geen betrouwbaar waarheidscriterium.

Een actualisatie krijgt meer aanspraak op waarheid wanneer zij zich door nieuwe waarnemingen laat begrenzen, corrigeren en verdiepen. Zij moet bovendien over langere tijd en binnen verschillende situaties haar samenhang kunnen behouden. Ook intersubjectieve toetsing blijft noodzakelijk. Andere mensen moeten de waarnemingen en redeneringen waarop een inzicht berust ten minste gedeeltelijk kunnen volgen, ook wanneer zij de persoonlijke ervaring niet volledig delen.

Bij ethische actualisaties speelt daarnaast hun uitwerking in de verhouding tot de ander een rol. Een impuls wordt betrouwbaarder wanneer zij de kwetsbaarheid, eigenheid en concrete situatie van de ander beter laat doordringen. Wanneer zij de ander juist uitsluit, reduceert of uitsluitend binnen het eigen gelijk opneemt, kan een persoonlijke overtuiging zich ten onrechte als geweten voordoen.

Waarheid wordt binnen dit model daarom niet rechtstreeks en onvervormd uit het universele bewustzijn ontvangen. Haar betrouwbaarheid groeit naarmate transcendentale betekenis zich door de concrete werkelijkheid en door andere mensen laat begrenzen, corrigeren en verdiepen. Dwaling ontstaat wanneer deze wederzijdse correctie verzwakt en een betekenis zich steeds verder van de waarneembare en gedeelde werkelijkheid losmaakt.

Ook maximale resonantie garandeert geen absolute waarheid. Zij vormt wel de gunstigste ervaringsvoorwaarde waaronder inzicht van projectie en dwaling kan worden onderscheiden. De mens blijft daarom afhankelijk van werkelijkheidstoetsing, intersubjectieve correctie en het vermogen van zijn bestaande ordening om door nieuwe ervaring te veranderen.

Hoe gestolde patronen de ontvankelijkheid begrenzen

Gestolde patronen beïnvloeden niet alleen welke betekenissen kunnen actualiseren, maar ook welke zintuiglijke gegevens nog tot de ervaring doordringen. Waarnemingen die niet binnen het bestaande patroon passen, krijgen minder aandacht of worden onmiddellijk vanuit een reeds vastgelegde betekenis begrepen. Daardoor kunnen de zintuiglijke en transcendentale ontvankelijkheid elkaar steeds minder corrigeren en versterken.

Binnen het interferentiemodel verzwakken gestolde patronen daarom vooral de responsiviteit. Beide ontvankelijkheden kunnen nog werkzaam blijven, terwijl hun onderlinge resonantie afneemt.

$$E = TO^2 + ZO^2 + 2 \cdot R \cdot TO \cdot ZO$$

Bij gestolde patronen neemt vooral de responsiviteit af.

$$R \downarrow$$

Daardoor neemt ook de resonantieterm af.

$$2 \cdot R \cdot TO \cdot ZO \downarrow$$

Wanneer de responsiviteit tot nul nadert, blijft vooral de afzonderlijke bijdrage van beide ontvankelijkheden over.

$$R \rightarrow 0$$

$$E \rightarrow TO^2 + ZO^2$$

De zintuiglijke en transcendente ontvankelijkheid kunnen dan nog werkzaam blijven, maar zij corrigeren en versterken elkaar nauwelijks meer. De mens ervaart vooral wat binnen zijn bestaande ordening al kon verschijnen. Wat aanvankelijk bescherming, herkenning of houvast bood, gaat vervolgens bepalen welke werkelijkheid nog toegang tot de ervaring krijgt.

Ook vaste principes kunnen deze verstarring veroorzaken. Principes kunnen richting bieden, maar zij raken gestold wanneer zij vooraf vastleggen hoe iedere situatie moet worden begrepen en welk antwoord daarbij hoort. De concrete werkelijkheid kan het principe dan nauwelijks nog corrigeren. De mens blijft volgens een norm handelen, terwijl zijn responsiviteit afneemt.

Datzelfde kan gebeuren binnen institutionele religies waarin dogma's een overheersende plaats innemen. Religieuze overtuigingen kunnen betekenis, samenhang en verbondenheid dragen, maar zij raken gestold wanneer zij vooraf bepalen wat iemand moet ervaren, geloven of als waar moet erkennen. Nieuwe ervaringen krijgen dan geen gelegenheid om vanuit hun eigen betekenis door te dringen, maar worden onmiddellijk binnen de bestaande leer opgenomen.

Gestolde patronen vervormen daarmee niet alleen de interpretatie achteraf. Zij beïnvloeden al de totstandkoming van de ervaring, doordat zij mede bepalen welke zintuiglijke en transcendente actualisaties nog met elkaar kunnen resoneren.

Het emergente ik als gevolgtrekking uit het model

Binnen het persoonlijke bewustzijn treft het emergente ik gedachten, inzichten, waarden en handelingsmogelijkheden aan die het niet zelf heeft voortgebracht. Doordat het deze actualisaties ordent en met één lichaam, levensgeschiedenis en situatie verbindt, verschijnen zij als mijn gedachte, mijn inzicht en mijn besluit.

Het emergente ik functioneert daarbij binnen causale lussen. Wat binnen de ervaring verschijnt, werkt door in het handelen. Het handelen verandert vervolgens het lichaam, de concrete situatie en de verhouding tot andere mensen. Deze veranderingen beïnvloeden op hun beurt wat in een volgende ervaring zintuiglijk en transcendent tot actualiteit kan komen. Het ik ondergaat de causaliteit dus niet alleen, maar werkt er vanuit zijn ordenende positie ook in door.

Omdat de mens deze causale lus vanuit zijn persoonlijke perspectief ervaart, lijkt het alsof het handelen bij het ik begint. De gedachte verschijnt als mijn gedachte, de mogelijkheid verschijnt als mijn mogelijkheid en de handeling verschijnt als mijn initiatief. De lichamelijke, psychische en transcendente voorwaarden waaronder deze actualisaties ontstonden, blijven grotendeels buiten het bewustzijn. Daardoor ontstaat de indruk dat het ik aan het begin van een causale reeks staat.

In werkelijkheid vormt het emergente ik geen eerste oorzaak buiten de causale samenhang. Het vormt een binnen die samenhang ontstaan ordeningspunt dat zelf oorzaken ondergaat en vervolgens nieuwe gevolgen voortbrengt. Het ik vormt daarom geen soevereine initiator, maar evenmin een machteloze toeschouwer.

De illusie van vrije wil betreft dus niet het feit dat het ik werkelijk ordent, handelt en invloed uitoefent. Zij ontstaat doordat het ik zichzelf beschouwt als de autonome oorsprong van de gedachten, betekenissen en handelingsmogelijkheden die al binnen de ervaring tot actualiteit waren gekomen.

De verklarende reikwijdte van het model

Niet alle verschijnselen die vanuit het model begrijpelijk worden, vormen zelfstandige aanwijzingen voor het bestaan van transcendente ontvankelijkheid. Zij laten vooral zien welke samenhang en verklarende reikwijdte ontstaat wanneer de dubbele ontvankelijkheid wordt aangenomen. De menselijke geloofsdrang vormt daarbij het vertrekpunt. Zij kan voortkomen uit het impliciete besef dat binnen de ervaring betekenis, richting, samenhang en gedragenheid werkzaam zijn die niet volledig uit de actuele zintuiglijke ontvangst kunnen worden verklaard.

De verhouding tussen zintuiglijke en transcendente ontvankelijkheid maakt vervolgens begrijpelijk hoe het persoonlijke bewustzijn als concrete en gelokaliseerde ervaring ontstaat. Binnen deze ervaring emergeert het ik als ordeningspunt dat waarnemingen, herinneringen, betekenissen en handelingsmogelijkheden met één persoon verbindt. Gedachten, inzichten en mogelijkheden dienen zich binnen de ervaring aan, waarna het ik ze ordent en zich toe eigent. Daardoor kan de indruk ontstaan dat het ik zelf aan het begin van een causale reeks staat en de autonome oorsprong van zijn denken en handelen vormt.

Ook creativiteit, intuïtie en gewetensimpulsen passen binnen deze structuur. Nieuwe verbanden, gedachten en richtingen kunnen tot actualiteit komen voordat het ik ze bewust heeft voortgebracht. Bij spirituele ervaringen kan de transcendente ontvankelijkheid sterk geopend zijn, terwijl de zintuiglijke ontvankelijkheid de ervaring voldoende met het lichaam en de concrete werkelijkheid verbonden houdt. Tijdens meditatie, dromen en het inslapen treedt de actuele zintuiglijke buitenwereld meer naar de achtergrond, waardoor gedachten, beelden, betekenissen en verbanden duidelijker kunnen verschijnen.

Ook ethiek krijgt binnen het model een eigen plaats. Via de transcendente ontvankelijkheid kunnen de waardigheid, kwetsbaarheid en het appel van het gelaat van de ander binnen de

concrete ervaring doordringen. Wanneer beide ontvankelijkheden voldoende resoneren, kan uit deze ervaring vanzelf een passend antwoord ontstaan. Wanneer de transcendente ontvankelijkheid of de responsiviteit afneemt, kan de ander nog worden waargenomen, terwijl diens eigenheid en kwetsbaarheid steeds minder doordringen.

Het diafragma maakt daarnaast verschillende psychische toestanden vanuit één dynamiek begrijpelijk. Een sterke vernauwing kan samengaan met depressie en verlies van betekenis, richting, samenhang en toekomstmogelijkheden. Een te ruime of instabiele opening kan bij hypomanie, manie en psychose leiden tot een overvloed aan betekenissen, verbanden en handelingsmogelijkheden. Overprikkeling kan de interferentie verstoren, terwijl gestolde patronen de ervaring vernauwen en de responsiviteit verminderen.

Dementie vormt binnen het model een bijzonder grensgeval. De zintuiglijke ontvankelijkheid kan betrekkelijk sterk blijven, terwijl herkenning, betekenis, temporele samenhang en persoonlijke continuïteit steeds verder afnemen. Dementie laat daardoor scherp zien wat er kan gebeuren wanneer de transcendente ontvankelijkheid naar nul nadert, terwijl de waarneembare werkelijkheid grotendeels aanwezig blijft.

De ervaringsonzekerheidsrelatie vult deze verklaringen aan doordat zij beschrijft hoe ruimtelijke lokalisatie en ervaringsduur elkaar begrenzen. Zij kan verschillen in tijdsbeleving, plaatsfixatie, dissociatie, traumatische fixatie en verlies van persoonlijke continuïteit begrijpelijk maken.

Het model verklaart hiermee vooral de vorm en dynamiek van de ervaring. Het vervangt geen neurologische, psychologische of klinische verklaring, maar brengt uiteenlopende bewustzijnsverschijnselen vanuit een beperkt aantal samenhangende begrippen met elkaar in verband. Juist deze brede reikwijdte verleent het model abductieve kracht en theoretische eenvoud.

Abductieve kracht en theoretische eenvoud

De hypothese krijgt abductieve kracht wanneer zij uiteenlopende verschijnselen vanuit dezelfde grondstructuur begrijpelijk maakt. Geen enkel verschijnsel hoeft daarbij afzonderlijk beslissend te zijn. De kracht ontstaat uit het terugkerende patroon dat zich binnen verschillende ervaringen en bewustzijnstoestanden laat herkennen.

Deze brede verklarende reikwijdte gaat samen met theoretische eenvoud. Het model voert niet voor ieder verschijnsel een afzonderlijk beginsel in, maar gebruikt steeds dezelfde samenhangende begrippen. Via de zintuiglijke ontvankelijkheid komen de lichamelijke en waarneembare aspecten van de werkelijkheid tot actualiteit. Via de transcendente ontvankelijkheid kunnen betekenis, richting, samenhang, inzicht en waarde actualiseren. Het diafragma moduleert de transcendente openheid. Gestolde patronen beïnvloeden welke zintuiglijke en transcendente actualisaties nog met elkaar kunnen resoneren. Uit de interferentie van beide ontvankelijkheden ontstaat de concrete en gelokaliseerde ervaring die

met het persoonlijke bewustzijn samenvalt. Binnen die ervaring emergeert het ik als ordeningspunt.

De verklarende kracht van het model hangt daarom niet alleen af van het aantal verschijnselen dat ermee kan worden beschreven. Zij hangt vooral af van de vraag of dezelfde begrippen deze verschijnselen werkelijk samenhangend verklaren en herkenbare verwachtingen opleveren. Wanneer iedere afwijkende uitkomst achteraf om een nieuwe invulling vraagt, verliest het model juist zijn theoretische eenvoud en verklarende kracht.

Het beginsel van Ockham geeft bij gelijkwaardige verklaringen de voorkeur aan de theorie die de minste afzonderlijke aannamen nodig heeft. Dit beginsel bewijst de waarheid van het model niet, maar ondersteunt wel de voorkeur ervoor wanneer het uiteenlopende verschijnselen minstens even nauwkeurig en met minder aanvullende veronderstellingen verklaart dan concurrerende modellen.

Een speculatieve grensverkenning van het model

Een verdergaande en voorlopig speculatieve uitbreiding betreft paranormale ervaringen. De hypothese van de NU corridor stelt dat het persoonlijke bewustzijn via deze corridor verbonden is met het eeuwige NU van het universele bewustzijn. Binnen dit eeuwige NU zouden potenties van verleden, heden en toekomst niet volgens de gewone temporele opeenvolging zijn geordend.

Wanneer de gebruikelijke lokalisatie van het persoonlijke bewustzijn in tijd en ruimte tijdelijk verzwakt, zouden zulke potenties mogelijk binnen de concrete ervaring tot actualiteit kunnen komen. Zij zouden zich dan kunnen uiten als voorkennis, telepathische afstemming, synchroniciteit of waarneming op afstand.

Deze mogelijkheid past binnen de ontologische uitgangspunten van het model, maar zij heeft voorlopig een andere bewijskracht dan de verklaringen van depressieve vernauwing, manische verruiming en betekenisverlies. Paranormale ervaringen kunnen de mogelijke reikwijdte van het model vergroten, maar zij tonen op zichzelf het bestaan van de NU corridor of het eeuwige NU niet aan.

Hun verklarende betekenis kan pas worden beoordeeld wanneer uit het model concrete en toetsbare verwachtingen worden afgeleid. Onderzoek moet dan uitwijzen of zulke ervaringen vaker en nauwkeuriger optreden dan op grond van toeval, selectieve herinnering, waarnemingsfouten, achteraf aangebrachte samenhang of andere bekende mechanismen mag worden verwacht. Wanneer deze verklaringen systematisch tekortschieten, krijgt de hypothese van de NU corridor meer empirische bewijskracht.

Mogelijke betekenis voor de psychische hulpverlening

Het model kan helpen begrijpen waarom behandelingen bij een deel van de mensen met hardnekkige of terugkerende psychische klachten slechts beperkt resultaat bereiken. Sommige behandelvormen richten zich voornamelijk op gedachten, gedrag, coping en

persoonlijke regie. Zij proberen daarmee vooral de bestaande persoonlijke ordening en de omgang met de ervaring te veranderen.

Wanneer klachten mede samenhangen met een vernauwd, te ver geopend of instabiel diafragma, kan de onderliggende verhouding tussen zintuiglijke en transcendente ontvankelijkheid buiten beeld blijven. De mens leert dan mogelijk anders met zijn ervaring omgaan, terwijl de voorwaarden waaronder die ervaring ontstaat slechts gedeeltelijk veranderen.

Het model vraagt daarom niet alleen aandacht voor gedachten en gedragingen, maar ook voor de ontvankelijkheid waarbinnen zij ontstaan. Een behandeling kan omstandigheden bevorderen waarin de zintuiglijke bedding zich herstelt, het diafragma evenwichtiger gaat functioneren en gestolde patronen zich opnieuw door actuele ervaringen laten veranderen.

Daarbij kan aandacht worden besteed aan lichamelijke regulatie, ervaren veiligheid, zintuiglijke belasting, rust, aandacht en sociale omstandigheden. Ook kan ruimte ontstaan waarin nieuwe betekenis kan doordringen zonder dat de ervaring wordt overspoeld of onmiddellijk door bestaande patronen wordt vastgelegd.

Deze toepassing ondersteunt het model niet vanzelf. Zij krijgt empirische betekenis wanneer interventies die vanuit het model worden ontwikkeld ook de voorspelde veranderingen in betekenisbeleving, samenhang, NU duur en werkelijkheidservaring teweegbrengen.

Slot

De menselijke drang om te geloven vormde het vertrekpunt van dit onderzoek. Binnen het model verschijnt zij niet als een geïsoleerd religieus verschijnsel, maar als een mogelijke uitdrukking van een bredere menselijke ontvankelijkheid. De mens ontvangt niet alleen de lichamelijke en waarneembare werkelijkheid. Binnen dezelfde ervaring kunnen ook betekenis, richting, waarde en samenhang tot actualiteit komen.

Deze vaststelling geeft aanleiding tot de eerste hypothese. De menselijke ervaring bevat naast een zintuiglijke ontvankelijkheid een transcendente ontvankelijkheid die niet tot de actuele zintuiglijke ontvangst kan worden gereduceerd. Beide ontvankelijkheden functioneren niet afzonderlijk. Zij interfereren en verschijnen samen als één concrete en gelokaliseerde ervaring.

Het eerste postulaat geeft aan deze ervaringsstructuur een ontologische grond. Volgens dit postulaat liggen zowel de potenties van de lichamelijke en waarneembare werkelijkheid als de potenties van betekenis, waarde, richting, inzicht en samenhang besloten in het universele bewustzijn. Via de transcendente ontvankelijkheid kunnen deze potenties binnen een persoonlijke ervaring tot actualiteit komen. De lichamelijke toestand, de levensgeschiedenis, de cultuur en de concrete situatie bepalen mede welke persoonlijke vorm deze actualisaties aannemen, maar vormen niet noodzakelijk hun uiteindelijke oorsprong.

Het tweede postulaat stelt dat het persoonlijke bewustzijn samenvalt met de concrete en gelokaliseerde ervaring die uit de interferentie van beide ontvankelijkheden ontstaat. Binnen deze ervaring emergeert het ik als het ordeningspunt dat waarnemingen, herinneringen, betekenissen en handelingsmogelijkheden met één lichaam, levensgeschiedenis en situatie verbindt. Het ik ordent wat zich aandient en eigent zich gedachten, inzichten en handelingen toe, maar vormt niet hun autonome oorsprong.

De menselijke geloofsdrang, creatieve inzichten, gewetensimpulsen en spirituele ervaringen kunnen als aanwijzingen voor de transcendente ontvankelijkheid worden opgevat. Het persoonlijke bewustzijn, het emergente ik, de ervaring van vrije wil, dromen, meditatie, ethiek en verschillende psychische toestanden laten vervolgens zien welke verklarende reikwijdte het model bezit.

De tweede hypothese betreft het diafragma. Deze neurologisch verankerde regulerende functie verklaart waarom niet bij ieder mens en op ieder moment dezelfde potenties kunnen actualiseren. Een vernauwing kan samengaan met verlies van betekenis, richting, samenhang en toekomstmogelijkheden. Een te ruime of instabiele opening kan meer betekenissen en verbanden laten verschijnen dan de zintuiglijke bedding en de persoonlijke ordening kunnen dragen. De meest werkzame verhouding ontstaat daarom niet bij maximale transcendente openheid, maar bij een responsieve interferentie waarin betekenis en concrete werkelijkheid elkaar blijven begrenzen, corrigeren en versterken.

De derde hypothese betreft de NU corridor. Zij stelt dat het persoonlijke bewustzijn via een structuur van tegenwoordigheid verbonden is met het eeuwige NU van het universele bewustzijn. De verhouding tussen ruimtelijke lokalisatie en ervaringsduur beïnvloedt hoe deze verbinding binnen de persoonlijke ervaring verschijnt. De ervaringsonzekerheidsrelatie werkt deze verhouding verder uit en kan verschillen in tijdsbeleving, plaatsgebondenheid en persoonlijke continuïteit begrijpelijk maken.

In deze samenhang liggen de abductieve kracht en de theoretische eenvoud van het model. Een beperkt aantal begrippen maakt uiteenlopende verschijnselen vanuit dezelfde grondstructuur begrijpelijk. De overtuigingskracht neemt verder toe wanneer het model herkenbare verwachtingen oplevert, empirisch kan worden onderzocht en verschijnselen samenhangender verklaart dan modellen die daarvoor meerdere afzonderlijke beginselen nodig hebben.

De centrale vraag krijgt daarmee een diepere betekenis. Zij luidt niet alleen waarom de mens steeds opnieuw in iets wil geloven, maar ook wat deze hardnekkige drang onthult over de structuur van zijn ervaring. Misschien zoekt de mens niet uitsluitend naar iets wat buiten hem ligt. Misschien ervaart hij binnen zijn eigen ervaring de werkzaamheid van een ontvankelijkheid die hij niet zelf heeft voortgebracht en waarvan hij de uiteindelijke grond niet rechtstreeks kan aanwijzen.

Dit essay geeft geen volledige uiteenzetting van mijn filosofie, maar onderzoekt hoe de vernieuwde grondslagen uiteenlopende verschijnselen vanuit één samenhangend model begrijpelijk kunnen maken.